

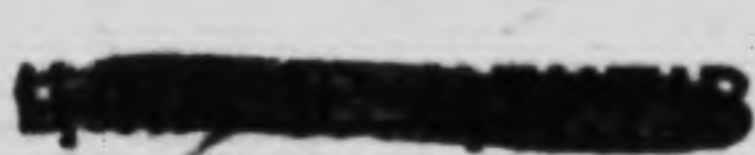
ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР“

ПАВЛО КРАТ

Візита „Червоної Дружини“

ОБРАЗ З РЕВО-
ЛЮЦІЙНИХ
РОЗРУХІВ НА
ПОЛТАВЩИНІ
В ЛІТІ 1906 року

Накладом М. Губицкого
1912.

Бинніпег, Канада.

З Рускої Друкарні Я. Н. Крета Вінніпег.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД ВИДАВНИЦТВА 425 ALFRED AVE. WINNIPEG, MAN.

PS8505

R38

V5

C.2

(Авторське право застережене.)

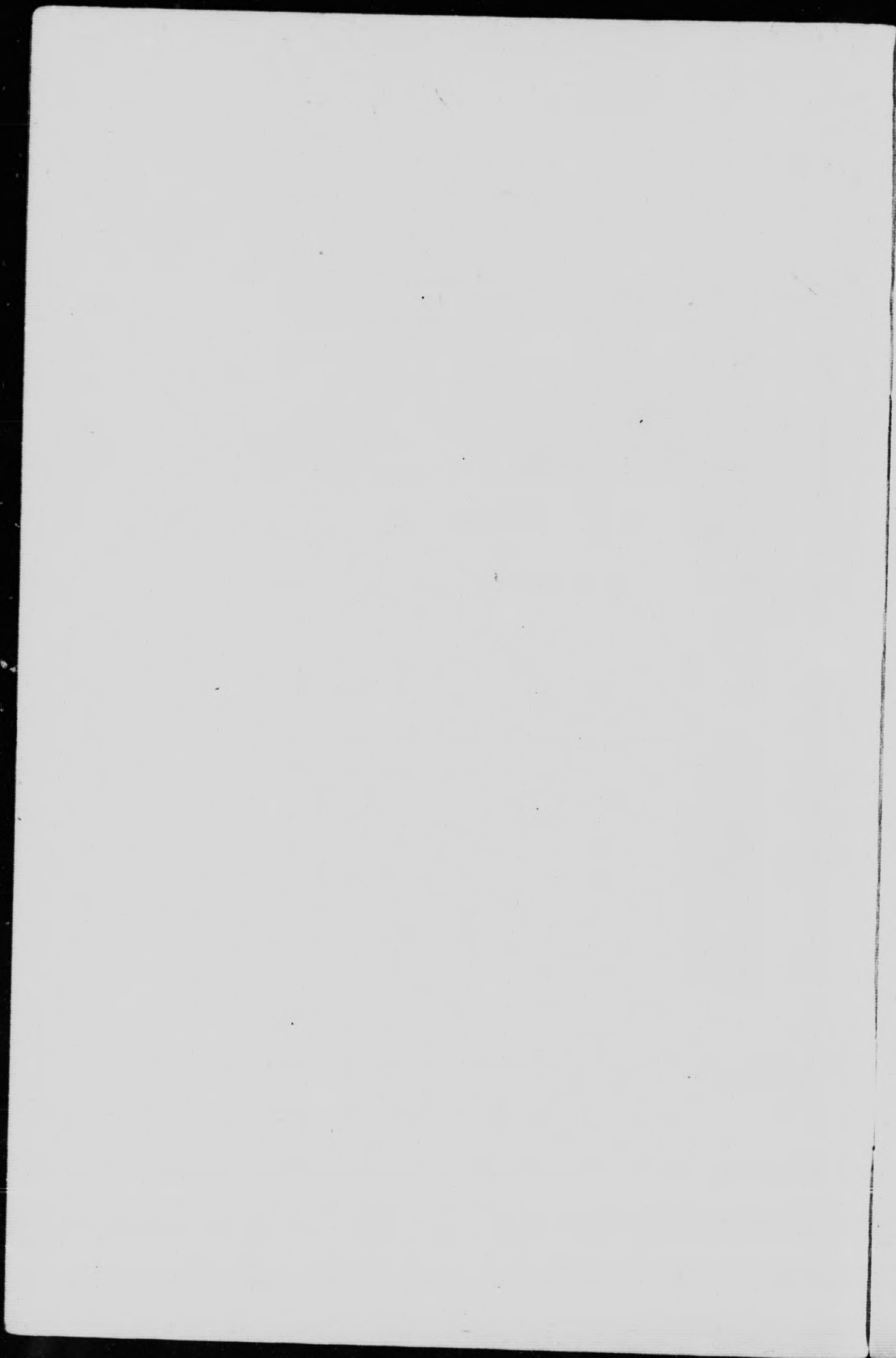
00413219

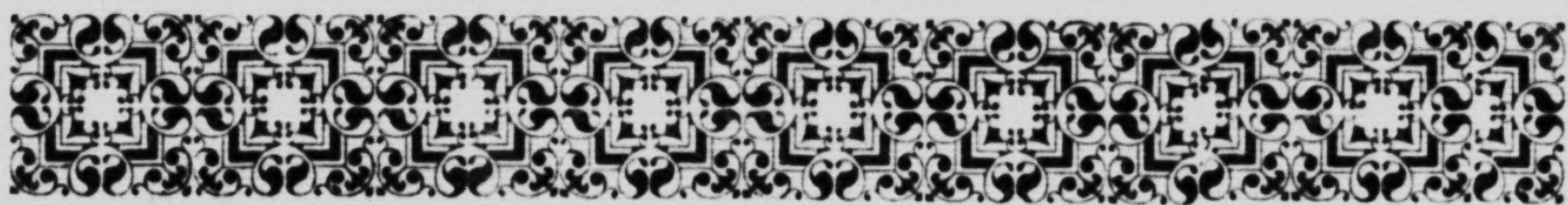

Панам.

*Схаменіть ся, будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся незабаром
Заковані люде!
Настане день, заговоре
І Дніпро і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших!
Та не буде кому ратувати,
Відцураєть ся брат брата
І дитини мати.
І дим змарою заступить
Сонце перед ва ми
І навіки проклинетесь
Своїми синами!*

Т. Шевченко.

Наша ватра палала. Велитенські її язики були під чорне небо. Широкий, всіяний дрібним шочком берег, білі панльові ліси, що збіглись до озера безкраюю громадою, просто́а затока, і мляве коливанэ хвиль — сонне диханэ Винніпегського озера — все осьвічувала наша величезна ватра, склданна з цілих смерекових колод, що вокинуло під час хуртогони озеро. А навкруги та вічна канадійська тиша, тиша пустелі. Темна ніч, і міріяди комарів гудуть над головами.

Нас четверо „вільних робітників” силують ся заснути на зимнім піску коло огнища.

Геть, там сотки миль на полудне лишили-сь Винніпег і „культура,” навкрули нас дика країна, якою знайшов її ще Картьэ...

У Винніпегу страйколоми розбили в С. Р. К. Со. майстернях страйк, нас повигонили за те, що ми наважились збунтувати-сь, проти канадійського бога отця „Сіпіара,” от і волочимось по нетрах „свобідні як олені”, ніхто нам не забороняэ голодувати, бідувати, а навіть і поздохати з голоду.

— „Ні, не заснемо!” підвів ся Каран: „накгдаймо більший огонь”.

І ми стягаэмо 20 футові колоди і вержемо в полумя — мов стодола горить.

Знов полягали...

А Каран сів і обіймив коліна руками, і його великі, блискучі очі втопились туди в птьму, де чорна поверхня озера злила ся з темрявою неба.

— „Там Росія!..” зітхнув:

„Ні, ми у Росії не далиб так скебам розбити справу! кровю і руїнами, покутував би ворог!.. А формани та баци зазналиб де раки зимують!...

Ми мовчки згодили-сь.

— „Ех, а було колись!..” усьміхнув ся Каран.

— „Що? спитав-сь хтось.

— „Що?.. перепитавсь. от слухайте...” і дивлючись замрієними очима в далечінь, він почав малювати в нащій уяві образи з далекої батьківщини.

— „Літо 1906 року. Революція розбита. Скрізь від Варшави в далекий Сибір працюють шибениці. Сотки тисяч братів гниють в царській неволі. А зійшовше сонечко що-ранку лякаєть ся окровавлених розстрілених трупів, тих жовтих, сплотнілих трупів.

Дідичі-поміщик, які ще минувшої зими на-вколюшках цілували наші ноги, жия благаючи — тепер оскаженілі на чолі козацьких сотень та стражницьких банд огнем і мечем привертають збунтованих мужиків під свої колінка.

Кождий панський двір став фортецею з гарматами, кулеметами і козаками.

Богато нашого брата згинуло, багато в неволі, а ще більше зрадило і порозбігалось зпід червоної корогви...

Вовком, ночами і о-за царинами, лугами та берега-

ми хожу по Україні, здибаю-сь з тими, що ще на волі, і пече нас коло серця:

— Невже усе пропало? Невже народ, та сила безмежна, не ворухнеться, не зтрусить з себе могутньою рукою усю ту налиплу комапню?

— „Зелене широколисте гіля яворів, білі пахучі кетяги окації, жовті головки кукіль-баби, теплий пестячий дух весни і оксамитові килими високих трав.

Морем золотого проміння заляло майське равінне сонечко Ботанічний Садок, і дзвін з соток церков брешить над Київом.

— „Знаєш, на радощах, що я сеї весни кінчу гімназію, мама робить 28-го червня у нас в селі баль. Буде шляхта з трьох повітів. А ти будеш? будеш?“ обіймивши за шию, зазирає мені в очі Наталочка.

Ми сидемо на траві оточені з усіх боків рясними кущами барбарису, і окрім бога нас ніхто не бачить.

— „Ти все забувайш, хто я тепер такий...

— „Ой! мовчи... Я все не можу собі уявити — тебе такого хорошого, такого доброго, тебе можуть узяти і повісити?!

Її карі очі налили-сь слізьми, і вона припала мені на груди.

Здорове тіло її не знало біди, душа не знала горя — і навіщо ж ти з'в'язуєшся зі мною, на котрого полюють царські посіпаки, мов за вовком, з котрим і бачити-сь можеш тільки межі кущами...

— „Ну, не сумуй, Наталочко, я теж буду у тебе на балю.“

— „Ні! Ні!..“ стріпнулась вона:

— „Ні, ради бога, не приходи!.. тебе вони зра-
дять! Вони так тебе ненавидять, так проклинають...“

— „А ти нащо мене любиш? коли збунтований на-
род повстане, він відбере і твої маєтки“.

— „Ой, колиб швидче та хвиля, я-б уже більше
не бояла-сь за тебе, мій єдиний маєтку!..“

Акації були такі пахучі;

Майське сонечко — таке ясне;

А устенька дівочі — такі солодкі!..

— „Широко котить Дніпро свої сині води, підми-
ває Каневські гори, доплива до Шевченкової могили,
будить старого Кобзаря:

— „Вставай, брате! Виросли чайчини сиротята, роз-
вязали сь руки, вражою злою кровію ось-ось зачерво-
ніє уся Україна!“

На дикім пісковім острові в зелених лозах та ше-
люгах зійшла ся „червона дружина“.

В сіраках і в сорочках, босі і в чобоятх, в шапках,
а ті і простоволосі; озброєні, хто чим спроміг ся: в ду-
бельтівки, револьвери, солдатські рушвиці, а хто і без
нічого. Вчать ся вояцької муштри. Силу горують на
силу.

З замученого, заголоднілого села вони зійшлись,
мов з хреста зняті. Ось вберуть ся вони в силу, зміц-
нять дух свій, а тоді, нанове-дідичі, мужицький зава-
ляний гноєм чобіт ростопчить вашу наперфумовану

культуру! Ви, теперішні нанів-боги, під ножами спокутуєте гріхи свої і дідів ваших поганих!

Муштра скінчилась.

Посідали на човни. Вдарили веслами по прозорій блакеті Дніпровій, перлами-діянтами приснула з під них вода під золотим промінєм веселого сонечка. З Низу біжить паровець. Розпустили червоні прапори на щоглах, і два десятки галяр, мов сполошені табун лебедів, полетіли по кришталевих хвилях.

„Годі терпіти! Годі стогнати!

Годі панам догаджати!...“

гримнуло з зоток уст, і розкотилось по Дніпрових горах.

Здивовані пасажири дивлять ся з паровня і не розуміють що сталося.

Уже на вишнях мов кровію поналивались червоні ягоди; жовтаві грушки обениали струнку грушу, засніли сливи, рожевими личками усміхають ся яблука, а великі круглі кавуни вигрівають свої зелені боки на сонці межи золотими динями і високими соняшниками. Тополі шумлять над шляхом. Раннім ранком Дніпро мінить ся, мов веселкою, всіма кольорами дорогих опалів, і біла чайка скиглить над берегами.

Високі по шию жита вже заколошились по Україні, вже й пожовкли, вже й жнива недалеко...

Срібний місяць зійшов над горами, білим маревом перетяв Дніпро, чорвіють ліси на горах, а геть на тім боці, на степах поблискують огники десь по хатах. Пахощами материнки, васильків та щебрецю накадженна віковична церква природи.

Лежу на горах. Тихо, тихо навколо. Молочаний шлях перебіг небо легонькою мов павутина наміткою; зорі блищать; одні такі млясові, по леді їх видно... І там з безкраї світи, такіж землі і сонця... От іще яка дурниця в голову лізе! Іще пічнеш викладати собі космологію?!

Ой, одубій, дурна голово! Дай відпочити!..

— „Відпочинеш, як поволочуть тебе поліцаї за ноги з під шибиноці до ями з вапном“, глузує розум...

Там, на тім боці за стінами, там моя мама. Чому я не можу прийти до неї? Вона сидить тепер і плаче. Я-б прийшов і поклав би їй на коліна свою змучену голову, розказав би їй, як мене мучать люде, не дають мені місця на просторій землі...

І ввижаєть ся мені їй змучене лице тугю за пропащим сином...

Ой, геть, думи, не мордуйте!..

А це чий образ встає перед очима? Карі великі очі, русяві важкі коси кинуті через плечі на груди... та це тиж, Наталочко!? А тобі чого треба? Чого ти прийшла мене мордувати?! Я не пара тобі!.. Ось за три дні мама зробить тобі баль, позізлять ся панрчі з трьох повітів, будь певна, що якомусь подобаєть ся, як не ти, то твій маэток, — не будеш ходити без пари.

Та панська погань візьме твою Наталочку, і ті уста, що колись тебе цілували, буде цілувати панське цуциня, руки якого вбрані в мужицьку святую кров!..

Ех, ти, соціалісте! за щастє цілого світу розни-наєш ся, а рідного батька — матирі бачити тобі не дають, кохаду дівчину відбирають!..

Мовчи, скарго погана! не торкай! Розваж, розуме: ну коли-б справді я взяв Наталочку, покорив ся цареві, а тоді що? Мусів би товаришувати з панським га-

дэм, йти проти народа... Не велике щастэ! Хай бере Наталочку, який хоч панич!..

Але, як вона солодко цілуэ, які в неї мнягкі, оксамитові груди...

Боже! забери мене з цього сьвіту!

Місяць уже давно сховав ся за лісами. Уже Віз повернув ся на небі вниз війэм, незабаром заблагословить ся на сьвіт.

Високий хрест біліэ на могилі Шевченка, чорніють навкруги низенькі дерева, а зза них чорною галкою там тисячі футів в низу виблискуэ Дніпро.

Дід готуэ нам коло хати на огнищу сніданэ, щоб могли його онуки знов до схід сонця поховатись по лісах

— „За три дни в селі Х—ках, у пані С—ої буде великий баль, з'їдеть ся паньство з усіх усюдів,“ кажу я до товаришів, що сидять попід Тарасовою могилою.

— „Слухайте, товариші ви усі такі на язиках зязяті, усі тільки вичікуэте того часу, коли станемо од гэхо з ворогом. Але хтїв би бачити, як то ви станете... От тепер маэмо нагоду. Ходім на той баль, пожартуэмо там з панами...

Імо наварений дідом куліш і сьміэмось, як нас привитаї пені С—ка. Які кадрелі та та польки ушкваримо з панночками, які будуть найдки та напитки. Дідові теж обіцяэмо принести одну фляшку з бенькету.

... Сонцо зходило, а ми вже ховались в житах на лівобережній Україні. Тільки видно було на Дніпрі діда, що гнав порожніми човнами на другий берег.

Добре спалось у високому пахучому житі. Цілий день бог тримав сонечко загорнене хмарками, аби добре спочили його діти.

У ночі вийшли на шлях. — Чіє це жито? спитався хтось.

— „Пана Кочубея . . . тут є 300 десятин в однім клині . . . Кочубей має у дворі козаків...”

— „А ну, сьвітїть сїрники, хлопці!”

Три десятки сїрників блиснуло в руках; жовтенький огник побіг по сухій стеблині, лизнув сусідню, вітер обернув огнем навкруги, враз жахнуло і чорно-кріваві хвилі вдарили під зоряне небо. Загуло, залопотіло. На десятки верстов засьвітилось. Огнасте море покотило на панські клуні.

— „По видному дійдемо!” сьміялась „червона дружина”.

— „Одразу і пожали і помолотили; менше павови клопоту. Хай козацькі коні на пошілі випасає!”

Ліси були темні, ночі зоряні, шляхи неміряні.

— Не всі панські слуги собаки, є й між ними чесні люде. За три версти з села Х — ок в лісі в побережника пані С — ої у товариша Оксентія в холодку під дубами спочиває „червона дружина”

Тільки двоє хлопців залізли на кухню до пані С — ої і закрутили голови усім покоївкам та куховаркам. Такі чорнобриві та веселі хлопці. І звідки їх чорт приніс?!

. . . А на вечір ми вже знали все: що, де, як і куди. На бенкиті дідичів буде добра низка. Війська поблизу ніде не має, а у селі дойдуть наших „червоних“ і панночка кажуть „наша“.

— Гремить музика в панському будинку; шаркотять ноги танцюючих об навощену долівку. Сьвітять усі вікна, а садок чорною хмарою обступив з трох боків панські палаци.

Часу від часу вибігають панночки з паничами прохолодитись, на всіяних пісочком стежечках поніди кущами побігати.

— „Лізьте хлонці на груші чи яблуні, що кому подобаєть ся, та сидіть тихо, щоб хто не побачив нас“

Підлізли в трьох під вікна і дивимо-сь. Зо дві сотки панів, пань і панночок. Чорні сукна, шовки, каміне і злото; аж сяє! А он і моя Наталочка. Яка вона стала хороша . . . але яка вона весела, як усьміхаєть ся до панича Милоградського, аж на груди троха зму не припадає. А він же в своїм селі власними руками з людей кишки нагаєм вибивав . . . О, кляте гадюче насінє! І я тебе ще кохав!

— „Танцюйте! До гори ногами будете дригати!“ шепоче коло мене Захарко.

Дванадцята година ночі, пані С — ка просить гостей вечеряти. З гоміном, розбираючи своїх дам, сунули гості до столової.

Музика грає туш.

Уже усі кучері і служба зігнані і замкнені в кухні, під усіма вікнами панського дому стоять „червоні“.

— „Господа за здоров'я многоуважаемой Натальи Парамоновни! підносить чарку паннич Милоградської й

— Ура! ... кричать панство... і не одна чарка випала з рук непочата і червоне вино, як кров, розлилося по килимах. Вони злякались мене, що з'явився в дверях, ба не мене, а мужицького сірака, що був на мені. Здивовані дідичі оніміли, луплять очі, не розуміють чого треба хамозі межи ними.

— Теб'я чого нужно? обізвав ся нарешті С — ої управитель.

— Нічого, я теж прийшов поздоровити пані, що дочекалась щастя, що її дочка доросла ...

— Это он! это он?! скрикнули пані.

— Каран! Каран! зашепотіли пані та панночки.

— Ты, выродок дворянського рода! Я тебя уложу своїми руками! біжить до мене сивоголовий генерал, махаючи старими зжовтілими кулаками.

— Пане Сьронський! не налізь на оце, — приставив йому до носа бровнінґа.

Пані полізли по свої револьвери.

Непереливки!

Брязнули шиби у вікнах, гримнули двері, мов хміль з бочки, всипались до покою пів сотки „червоних“

„Руки до гори!“ — гримить Захарко.

Відобрали в панів зброю; зблідли аристократи, пані і панночки мліють, під столи падають.

— Заспокойтесь, панове, ми не прийшли вас тут одразу усіх вирізати, а хочемо тільки і від мужицької варстви поздоровити пані С — ку з тим що дочеклась такої доньки. Сідайте, сідайте за столи, нічого страш-

ного не сталося . . . Будемо далі вечеряти. Тільки трохи посуньтесь, дайте і нам пляцу!!

Заледво з револьверами коло вухів запросили панів посідати. Випустили чару покоївок носити до столу. Музики заграли „Марсельєзу“; були якісь жидки з міста. Наталку предали межі нами. Сьмієть ся дівчина. Веселі хлопці. Пані сльози пускають, пани мовчать понурі. Ну то вже як їм хочеть ся.

— Слухайте ви, дідичі-арістократи! Ви собі межі собою на мужиків нарікаєте, мужики нарікають на вас. А от тепер якраз добра нагода вам дворянам порозумітись з мужиками. Жити ми вашого не хочемо, не хочемо і маєтку вашого. Відступіть усі землі мужицтву і стане спокій в Росії, а згодьте ся царя скинути і згодьдімо демократичну республіку, та отут у нас на Україні залешіть нас перекручувати на москалів.

— Еге, еге! кричать весело „червоні“.

Мовчать чорні; довго мовчать!

Мовчіть хоч понімійте, а ми: — „Хай живе республіка“!

— Ура! гремить в паньских покоях.

Бючи кулаками об стіл, зірвав ся на ноги пан Стронський. (Не одного він кріпака загнав нагаями на той сьвіт.)

— Я ничего не боюсь! Стыдитесь вы, дворяне вы, помѣщики! До какого позора мы дожили! Хамы и измѣнники нашего рода смѣють так над нами издѣваться! Гдѣ ваша дворянска честь? Пожалейте жен ваших, постыдитесь дочерей, а вы, молодіо люди своих дам! Умрите тут всѣ на мѣстѣ, но не молчите! А ти измѣнник (кричить на мене) я еще увижу тебя на виселищѣ!

Мовчить шляхта! Тихо. Не мовчать своєї „чес-ти“, не має охоте вмирати.

— „Ні, не побачиш Карана на шибилиці“! крикнув Захарко, гримнув бравнінг і куля затопилась в генеральських устах. Упав під стіл. Застогнала аристокрація.

— Панове дідичі! — Ми мужики і робітники сфіруємо своє життя і кров за для визволу Росії, а Вас тепер просимо допоможіть хоч грішми; треба багато грошей на озброєнє. Навіть у республіці вам буде краще ніж нам, бо наша доля тільки в соціалізмі.

Двоє „червоних“ взяли шапку, пішли по колекту. Кривлячись, мов середа на п'ятницю, витягали панни свої гаманці. Зложило 2 карбованці і 3 копійки!

— „Да здравствуєт дворянство!“ крикнула глузуючи Наталочка.

— „Стривайте! Вы, панове, даєте так як на Боже!“ обурился Захарко і з револьвером в руці приступив до панів. Усі гаманці і кишені підлягли ревізії.

— „Ви куди їдете? чи далеко Вам до дому?“ питався колектор: — „Вам 2 карбованці на дорогу, вам 20 копійок“... а десятки і сотки йшли в смушеву шапку.

„2132 карбованця“, проголосив Захарко

„Браво!“ крикнули „червоні“. — „Чорні“ похнюпились чисто.

— „Тепер, панове, просимо виходити зза столів і йти усі на розстріл“, облічивши гроші закомендегував панам Захарко.

Пані скрикнули, почали знов мліти. Силою вигнали їх усіх в садок; деяких вели під руки.

— „Справді ви їх вистріляєте?“ питає Наталочка, припадаючи до мого плеча.

— „Ні, тільки налякаємо“.

У садку стояла стара мурована комора з зелізними ґратами у вікнах. За кріпацтва пани С — кі мордували в ній своїх хлопів.

Тепер туди загнали усіх ясновельможних.

Зелізні заіржавілі ланцюхи звисали зі стін, холодом і смертею віяло з льохів.

Усі нависні народові дідичі опинились на лавцях, а панича Милоградського і ще двох найбільших котолупів почінали догори ногами на гаках серед комори.

„Оце вам за кишки та гельбухи людекі!“ кричали червоні.

Паньство вмлівало.

Приперли двері і з сьміхом і гоміном вернули до покоїв. До схід сонця греміла музика. Усе село збіглось гуляти. Розчинились панські комори та клуні, льохи та повітки. Хліб, худоба і добро — все вернуло ся до тих, чиїми руками були зроблені.

— „Ну, що, дотримав свого слова, приїшов на твій баль?“ пита Наталочки, цілуючи її в заплетеній білими рожами альтані.

— „Забери мене з собою, бо я одурію межі панами!“ просить дівчина.

— „А навіщо ти так милувалась з Милоградським?“

— „Проти волі моєї вони неують мене. Візьми, забери мене звідси.“

Сльози котили ся по її личку; освічені черроною загравою ранної зорі, вони здавались краплинами крові.

А над головами висів у повітрі і сьпівав, дзвонив жайворонок. Він кликав усіх людей до життя і любови.

* * *

— Лови вітер в полі! Між людьми як у лісі.

Немоцна вдова з Прихорівки не мала за що наймити козарів. На просторих Дніпрових луках косять хлопці густі удовини трави. Виблискають на горячій сонці гартовані коси. Кинуть геть крилатого бриля і вітерець розвіває русявого чуба. Його дівчина громадить високі пахучі покоси і весела пісня її летить за Дніпро відгукується по чорних шпильях гір.

Стогне дорога під кінськими копитами, блиснула блискавка зза ліса, зачервоніла козацка сотня.

— „Гей, мужик! Не видал ли ты здѣсь чужих людей?“ питає мене сотник.

„А чому ні?— бачив; „бю чолом перед паном“ Бігло їх тутки може зо трицятєро отуди на Шаблівку“.

— „Когда“?

— „Уранці“

„— Сотня в галоп!..“ тільки курява здіймилась по дорозі.

Кинув косу на покоси. Срібним дзвоником лунає сміх Наталочки по зелених луках.

— „Лови вітер в полі, а ми ще погуляємо!“

— „Ех! віяли вітри низовії, шуміли луги-діброви, світили ясні зорі, були високі жита панські, палкі обійми дівочі!

Де-ж ви, ті часи вільні?

Де ви, мої друзи орли-соколи?

Десь у шелюги кинута, дощами, снігами сполоше-

на вилицяла червона корогва.

Не побачив мене Захарко на стричку, так не втік сам від тої ласки царської.

Як шуліка голуба, розбив кат „червону дружину“
Де ви і що з вами? Чи тримаєтесь ще, чи не опали духом в муках каторги сибірської?

А ти, мій краю далекий, раю тихий, вишневими садками завітчаний, Дніпром умитий, вітрами невзимими обвіяний, сполощений кровію люду робочого, лежиш у кайдани повитий, а на гірлянку тобі наступили царі з панами. І Наталочки груди високі вже проточили гробаки в домовині...

І сам по чужих чужинах блукаючи в біді та недолі, лину думками до тебе, мій замордований люде!

Прийде час і вже близько, близько вже він, спадуть пута, встане гнів народний, за вас мученики і за свої болі віддячемо ми тоді панам і цареві!... Амінь.“

Замовк, схилив голову і так сидить нерухомо.

Ватра погасала. Зеленими пасмами зходила блискача Північна зоря. Проміністі хвилі її широкою веселою лахкотіли над озером, порухались і довгими снопами стріляли до зениту.

В зелених хвилях її блищали зірки.

З лісу вийшло двоє Індіянців з човном— кеню на плечах, спустили його на воду і поплили вздовж берега на північ.

Ми загорнули голови в одіж і силувались заснути, але комарі дошкуляли крізь сорочку. Ми були змучені, голодні...